

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра трудового права, адміністративного права та процесу

ТРУДОВЕ ПРАВО

Методичні вказівки

до семінарських занять та самостійної роботи
для студентів напряму підготовки 6.030505 - «Управління персоналом та
економіка праці» денної форми навчання

Обговорено і рекомендовано на
засіданні кафедри трудового права,
адміністративного права та
процесу
Протокол № 6
від 24 січня 2017 року

Чернігів ЧНТУ 2017

Трудове право. Методичні вказівки до семінарських занять та самостійної роботи для студентів напряму підготовки 6.030505 - «Управління персоналом та економіка праці», денної форми навчання / Укл.: Чічкань М.В., Денисенко К.В. – Чернігів: ЧНТУ. - 2017. – 33 с.

Укладачі: ЧІЧКАНЬ МАРІЯ ВАЛЕРІЇВНА, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри трудового права, адміністративного права та процесу
ДЕНИСЕНКО КАТЕРИНА ВІКТОРІВНА, асистент кафедри
трудового права, адміністративного права та процесу

Відповідальний за випуск: Рудик Вікторія Анатоліївна,
завідувач кафедри трудового права, адміністративного
права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Рецензент: ХИМЕНКО ОЛЕКСАНДР АНАТОЛІЙОВИЧ, кандидат
юридичних наук, доцент кафедри цивільного, господарського
права та процесу Чернігівського національного технологічного
університету

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТРУДОВЕ ПРАВО».....	
1.1 Розподіл обсягу годин з дисципліни за темами.....	7
1.2 Тематичний план навчальної дисципліни.....	8
2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ.....	10
3. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ.....	31

ВСТУП

Трудове право є однією з провідних галузей права України, яка поряд з іншими пристосовується до нових умов реформування при переході держави до ринкової економіки. Трудове право регламентує такі питання, як діяльність профспілкових органів, колективні й трудові договори, заробітна плата, робочий час, час відпочинку, охорона праці, забезпечення трудової дисципліни, професійне навчання, трудові конфлікти тощо. Це єдина галузь, що здатна як забезпечити реалізацію прав та законних інтересів людини у сфері праці, так і сприяти вирішенню завдань економічного й соціального розвитку.

Вирішуючи практичні задачі, потрібно давати відповіді на поставлені питання повні і обґрунтовані як нормативно, так і логічно. Потрібно уважно розібрати всі елементи задачі. Логічному і нормативному обґрунтуванню повинен відповідати кожний висновок, зроблений при відповіді на те або інше питання. Не можна робити висновків, що лише фіксують порушення закону. Треба обов'язково показати наслідки такого порушення і способи відновлення порушених прав.

У кінці кожної теми семінарського заняття розміщено перелік законодавчих актів та спеціальної літератури, необхідної для підготовки до семінарських занять.

Семінарські заняття з трудового права проводяться з метою:

- засвоєння студентом навчального матеріалу;
- закріплення студентом знань, формування вмінь та навичок;
- поглиблення знань студента з важливих і складних тем навчального плану;
- вироблення навичок виступати перед аудиторією та вміння вести дискусії тощо.

Семінарське заняття — форма навчального заняття, за якої викладач організує дискусію навколо попередньо визначених тем, до яких студенти готують тези виступів на підставі індивідуально виконаних завдань (рефератів).

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами реферати, їх виступи, активність у дискусії, уміння формулювати і відстоювати свою позицію тощо. Підсумкові оцінки за кожне семінарське заняття вносяться до відповідного журналу.

Отримані студентом оцінки за окремі семінарські заняття враховуються при виставленні підсумкової оцінки з даної навчальної дисципліни.

Семінарські заняття можуть проводитись у таких формах:

- запитань та відповідей студентів;
- коментованого читання нормативно-правового акта з трудового законодавства;
- дискусій, конференцій, вирішення проблемних завдань, задач, тестів, імітаційно-ігрових завдань прес-конференцій, наукових та практичних семінарів за спеціалізацією.

При підготовці до семінарського заняття, крім вивчення навчального матеріалу за підручником та конспектом лекцій, слід проаналізувати зміст рекомендованих нормативно-правових актів. Важливо ознайомитись з практикою застосування чинного законодавства про працю.

Готуючись до семінарського заняття, необхідно з'ясувати та осмислити зміст кожного питання теми семінарського заняття, основні (ключові) поняття, терміни, категорії й сформулювати власні висновки та пропозиції щодо шляхів правового розгляду трудових відносин за темою семінарського заняття. Такі висновки студент зможе зробити за умови аналізу рекомендованих для опрацювання наукових праць — монографій, наукових статей, інших публікацій у часописах, наукових збірниках, юридичних журналах та газетах.

На семінарському занятті студенти мають навчитися правильно застосовувати норми трудового права України.

Варто врахувати, що самостійний аналіз студентом нормативно-правових актів, навчальної літератури, матеріалів юридичної преси — один з видів навчальної роботи студентів, що забезпечує глибоке засвоєння навчального матеріалу з дисципліни.

Вивчаючи питання теми семінарського заняття, необхідно намагатися узагальнити здобуті з різних джерел відомості, фактичні дані та зробити власні висновки щодо правового регулювання питань, які обговорюються на семінарському занятті.

На семінарському занятті потрібно вчитися формулювати, обґрунтовувати та аргументувати власну точку зору щодо положень нормативно-правових актів, практики застосування чинного законодавства про працю, тенденцій його розвитку та удосконалення. Потрібно висловлювати власне ставлення до положень, які розглядаються у правничій літературі авторами щодо практики застосування та удосконалення чинного трудового законодавства.

При виступі на семінарському занятті навчальний матеріал слід викладати логічно, послідовно, грамотно, чітко, дотримуючись вимог ораторського мистецтва. Рекомендується розробляти структурно-логічні схеми до тем семінарського заняття.

Підготовка студента до семінарського заняття розвиває творчі здібності студента, на семінарському занятті формується вміння слухати інших студентів, аргументовано висловлювати власну точку зору; при цьому розвивається логічне та правниче мислення студента та комунікативні здібності, що досить важливо для фахівця з правознавства.

При оцінюванні виступів студентів враховується:

— уміння користуватись нормами Конституції України, Кодексу законів про працю України, законів та підзаконних нормативно-правових актів у сфері трудового права;

— уміння аналізувати зміст правових документів, з'ясувати для себе та роз'яснити іншим зміст норм трудового законодавства, застосовувати на практиці його норми;

— уміння аргументовано висловлювати власну думку, користуватись правничою літературою, складати тези, готувати короткі відповіді, доповіді з проблем трудового права;

— уміння правильно користуватись термінологією з трудового права України;

— практичні навички роботи з правничим матеріалом та навички щодо розробки правничих документів (накази, позови, положення, інструкції, графіки тощо);

— використання знань, отриманих при вивченні правничих та соціально-економічних дисциплін, з різних джерел (навчальної, наукової, художньої літератури, матеріалів газет, журналів, радіо, телебачення);

— уміння аналізувати явища оточуючого життя і застосовувати правничі знання для оцінки фактів, що мають юридичне значення;

— уміння щодо організації позовної роботи, представлення інтересів організацій у судах, інших органах під час розгляду трудових спорів;

— уміння консультувати з питань трудових правовідносин;

— уміння узагальнювати практику застосування чинного трудового законодавства;

— навички щодо надання практичної допомоги структурним підрозділам та громадським організаціям з практичних питань застосування норм трудового права;

— уміння щодо підготовки матеріалів для передачі в судові органи;

— уміння оформляти матеріали про притягнення працівника до дисциплінарної та матеріальної відповідальності;

— уміння щодо підготовки висновків з правових питань діяльності організації, довідок з організаційних.

Самостійна робота студентів – це процес активного, цілеспрямованого набуття студентом нових для нього знань і умінь без безпосередньої участі викладачів. Самостійна робота повинна бути конкретною за своєю спрямованістю і супроводжуватися ефективним контролем і оцінкою її результатів. Самостійна робота студента – невід’ємна частина навчальної роботи студента з вивчення дисципліни «Трудове право». Вона є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від аудиторних навчальних занять. Мета самостійної роботи студентів: набуття додаткових знань, перевірка отриманих знань на практиці, вироблення фахових та дослідницьких вмінь та навичок.

Самостійна робота студента з дисципліни «Трудове право» включає:

- поглиблене вивчення питань з кожної теми, враховуючи і ті, що виносяться на обговорення на семінарському занятті;

- пошук та аналіз додаткової рекомендованої літератури для підготовки до семінарських занять;

- аналіз поточного законодавства України у сфері трудового права без допомоги викладача та формування навичок його застосування в обґрунтуванні рішення практичних завдань;

- огляд та опрацювання опублікованих наукових статей в галузі трудового права;

- систематизація вивченого матеріалу перед заліком.

1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ТРУДОВЕ ПРАВО»

1.1 Розподіл обсягу годин з дисципліни за темами

Теми семінарських занять

/п	Назва теми	Кількість годин
	Предмет, метод та система трудового права. Правовідносини у сфері трудового права.	2
	Трудовий договір. Зміна умов трудового договору	2
	Припинення трудового договору	2
	Робочий час та час відпочинку. Оплата праці	2
	Дисципліна праці. Дисциплінарна відповідальність	2
	Матеріальна відповідальність сторін трудового договору	2
	Індивідуальні та колективні трудові спори, порядок їх вирішення	2
	Разом	14

Самостійна робота

з/п	Назва теми	Кількість годин
	Основні принципи трудового права. Джерела трудового права	11
	Випробування при прийнятті на роботу. Види трудового договору	11
	Розірвання трудового договору з ініціативи третіх осіб. Оформлення звільнення і проведення розрахунку. Відсторонення від роботи. Трудові книжки	11
	Чергування. Відпустки, їх види та порядок надання. Організація оплати праці на підприємствах. Гарантії і компенсації	7
	Охорона праці	7
	Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність працівників. Визначення розміру шкоди та порядок її відшкодування	8
	Колективне трудове право, його становлення та розвиток в Україні. Право на страйк та його реалізація	7
	Разом	62

1.2. Тематичний план навчальної дисципліни Змістовий модуль № 1

1. Загальні положення про трудове право та трудовий договір

ТЕМА 1. Предмет, метод та система трудового права. Правовідносини у сфері трудового права.

Право людини на працю, його зміст та значення в системі прав людини. Поняття трудового права як галузі права. Місце трудового права в системі права. Суспільні відносини, що становлять предмет регулювання трудового права. Функції трудового права.

Метод правового регулювання трудових відносин. Державно-нормативний метод регулювання трудових відносин. Локальний метод регулювання трудових відносин. Система трудового права як галузі права.

Поняття джерел трудового права України, форми їх вираження. Класифікація джерел трудового права. Поняття і значення основних принципів трудового права України.

Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин. Індивідуальні трудові правовідносини та їх склад. Колективні трудові правовідносини. Поняття та види суб'єктів трудового права. Правовий статус працівника. Правовий статус роботодавця. Трудові колективи. Професійні спілки. Державні органи - суб'єкти трудового права.

ТЕМА 2. Трудовий договір. Зміна умов трудового договору.

Поняття та види трудового договору. Відмінності трудових договорів від цивільно-правових угод про працю. Сторони трудового договору. Форма трудового договору. Зміст трудового договору. Порядок укладення трудового договору. Обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації. Випробування при прийнятті на роботу. Обов'язок власника або уповноваженого ним органу проінструктувати працівника і визначити йому робоче місце.

Контракт – особлива форма трудового договору. Трудовий договір про сумісництво. Суміщення професій і посад. Трудовий договір про сезонну роботу. Трудовий договір про тимчасову роботу. Трудовий договір про тимчасове заступництво. Трудовий договір з працівниками на тимчасове виконання обов'язків на вакантній посаді. Трудовий договір про надомну роботу.

Переведення на іншу роботу як один з видів зміни умов трудового договору. Переміщення на інше робоче місце як один з видів зміни умов трудового договору. Зміна істотних умов праці.

Особливості тимчасового переведення працівників на іншу роботу. Співвідношення понять переведення та переміщення на іншу роботу.

ТЕМА 3. Припинення трудового договору

Загальні підстави припинення трудового договору. Загальний порядок припинення трудового договору. Відсторонення від роботи.

Припинення трудового договору, укладеного на невизначений строк з ініціативи працівника. Умови припинення трудового договору, укладеного на невизначений строк з ініціативи працівника з поважних причин. Припинення строкового трудового договору з ініціативи працівника.

Розірвання трудового договору з ініціативи суду як третьої особи. Призов або вступ працівника на військову службу або альтернативну (невійськову) службу як підстава розірвання трудового договору. Розірвання трудового договору на вимогу профспілкового органу. Розірвання трудового договору з неповнолітнім на вимогу його батьків або інших осіб.

Загальні та додаткові підстави для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця. Порядок розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця.

Змістовий модуль 2. Особливості реалізації права людини на працю і державні гарантії його забезпечення

ТЕМА 4. Робочий час та час відпочинку. Оплата праці

Поняття робочого часу і його нормальна тривалість. Скорочена тривалість робочого часу. Неповний робочий час. Тривалість щоденної роботи (зміни). Тривалість роботи напередодні неробочих, святкових і вихідних днів. Робота поза межами нормальної тривалості робочого часу. Режим робочого часу.

Поняття часу відпочинку. Характеристика поняття часу відпочинку в правовому та економічному аспектах. Види часу відпочинку. Перерви протягом робочого дня (зміни). Щоденний відпочинок (міжзмінна перерва). Вихідні дні (щотижневий відпочинок). Святкові і неробочі дні. Відпустки. Право працівника на відпустку за законодавством України.

Поняття оплати праці і її правове регулювання. Право працівника на оплату праці та його захист.

ТЕМА 5. Дисципліна праці. Дисциплінарна відповідальність

Поняття трудової дисципліни та методи її забезпечення. Трудовий розпорядок на підприємствах, в установах і організаціях та його правове регулювання. Правила внутрішнього трудового розпорядку, порядок його прийняття на підприємстві, установі, організації.

Заохочення за успіхи в роботі як метод забезпечення дисципліни праці. Порядок застосування заохочень. Юридична відповідальність за порушення трудової дисципліни.

Поняття дисциплінарної відповідальності. Види дисциплінарної відповідальності. Види дисциплінарних стягнень та порядок їх застосування.

Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності. Загальна дисциплінарна відповідальність. Види стягнень при загальній дисциплінарній відповідальності. Спеціальна дисциплінарна відповідальність. Особливості спеціальної дисциплінарної відповідальності.

ТЕМА 6. Матеріальна відповідальність сторін трудового договору

Поняття, загальна характеристика, підстави та умови матеріальної відповідальності сторін трудового договору. Підстави та умови матеріальної відповідальності працівників за шкоду, заподіяну майну роботодавця. Види матеріальної відповідальності працівників. Обмежена матеріальна відповідальність працівників. Повна матеріальна відповідальність працівників. Правове регулювання колективної (бригадної) матеріальної відповідальності.

Загальні положення та особливості матеріальної відповідальності роботодавця. Матеріальна відповідальність роботодавця при порушенні права на працю та за шкоду, завдану майну працівника. Відшкодування моральної шкоди.

ТЕМА 7. Індивідуальні та колективні трудові спори, порядок їх вирішення

Поняття індивідуального трудового спору. Причини виникнення індивідуальних трудових спорів. Комісії по трудових спорах. Строки звернення в комісію по трудових спорах і порядок розгляду трудових спорів в цих комісіях. Виконання рішень комісії по трудових спорах і їх оскарження. Порядок розгляду індивідуальних трудових спорів у судах.

Поняття і предмет колективного трудового спору (конфлікту.) Сторони колективного трудового спору. Порядок утворення і вирішення колективного трудового спору примирною комісією. Незалежний посередник. Трудовий арбітраж. Порядок вирішення колективного трудового спору трудовим арбітражем. Національна служба посередництва і примирення та її взаємодія із сторонами колективного трудового спору. Конституційне право на страйк працівників для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.

2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль № 1. Загальні положення про трудове право та трудовий договір

ТЕМА 1. Предмет, метод та система трудового права. Правовідносини у сфері трудового права

План заняття

1. Поняття, предмет та метод трудового права.
2. Система трудового права
3. Правовідносини у сфері трудового права

Теми для написання рефератів

1. Право людини на працю, його зміст та значення в системі прав людини.
2. Історичні витоки та становлення трудового права.
3. Взаємозв'язок трудового права з іншими галузями права – конституційним, цивільним, адміністративним, кримінальним, господарським.
4. Функції трудового права.

5. Міжнародно-правові акти про працю як джерела трудового права.
6. Підстави виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері трудового права.

Питання для самостійного опрацювання

1. Поняття, система та види джерел трудового права.
2. Внутрішні джерела трудового права.
3. Зовнішні джерела права.
4. Локальні нормативні акти: поняття, види, особливості розробки і прийняття.
5. Поняття і загальна характеристика принципів трудового права.
6. Класифікація принципів трудового права, їх реалізація у нормах трудового права.

Задачі

Задача № 1

Слюсар Гончаренко М.П. прийнятий в цех № 3 ВАТ «Галещина, машзавод» на підставі трудового договору без зазначення строку його дії.

Який вид суспільних відносин виник між Гончаренком і заводом? Чи поширюються на нього норми трудового права?

Задача № 2

Визначте, нормами якої галузі права регулюються відносини з приводу праці: а) адвоката Григораша, котрий надає юридичні послуги фірмі «Орбіта», б) Коваленка, який відбуває покарання за вироком суду у вигляді виправних робіт; в) Рижої, яка здійснює прийом замовлень по телефону на дому для фірми «Будуймо разом»; г) студентки Кузьминської, котра працює кондуктором на громадському транспорті в період канікул.

Задача № 3

Визначте, до якого виду суспільних відносин, що входять в предмет трудового права, належать такі соціальні зв'язки: а) швачка Сукретна, яка закінчила вечірнє відділення юридичного факультету університету, подала заяву з проханням про переведення в юридичний відділ підприємства для роботи за фахом; б) виборний профспілковий орган звернувся до роботодавця з письмовою пропозицією про укладення колективного договору; в) директор ВАТ «Мотор-Січ» Кобзар оголосив догану і позбавив премії начальника охорони Арбузова ; г) Гнойовий звернувся в службу зайнятості з проханням працевлаштувати його за фахом.

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.

2. Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001. — 800 с.
3. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Підручник. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 860 с. — Гл. 2,3,4,5.
4. *Венедиктов В.С.* Організаційно-правові засади державної служби України: Наук.-практ. посіб. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. — 172 с.
5. *Жернаков В.В.* Сфера дії сучасного трудового права // Держава і право: Зб. наук, праць. — Юридичні і політичні науки.—К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001.—Вип. 11. — С. 338—340.
6. *Жернаков В.В.* Теоретичні та практичні питання інституту захисту прав людини в сфері праці // Держава і право: Зб. наук. праць. — Юридичні і політичні науки.— К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2006. — Вип. 32. — С. 278—283.
7. *Жернаков В.В.* До питання про правове регулювання праці та трудових відносин // Держава і право: Зб. наук. праць. — Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2006. — Вип. 34. — С. 307—311.
8. *Жернаков В.В.* Трудове право України на шляху до Європи: теоретичні та практичні проблеми // Часопис Київського ун-ту права. — 2006. — № 2.— С.115—120.
9. *Іншин М.І.* Правове регулювання службово-трудова відносин в Україні; Монографія. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. —337с.
10. *Кондратьєв Р.І.* Основні функції трудового права в умовах ринкових відносин // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 7. — С. 156—157.
11. *Кузьменко А.В.* Предмет трудового права Росії: опыт системно-юридического исследования. — СПб.: Юрид. центр Пресс, 2005. — 274 с.
12. *Маврин С.П.* Современные проблемы Общей части российского трудового права. — СПб., 1993.
13. *Пилипенко П.Д.* Проблеми теорії трудового права: Монографія. — Л.: Вид. центр Львів, нац. ун-ту імені Івана Франка, 1999.
14. *Прокопенко В.І.* Трудове право України: Підручник. — Х.: Консум, 2000.
15. *Процевский А.И.* Метод правового регулирования трудовых отношений. — М.: Юрид. лит., 1972. — 288 с.
16. *Процевский А.И.* Предмет советского трудового права. — М.: Юрид. лит., 1979. — 244 с.
17. Трудовое право: в вопросах и ответах: Учеб-справоч. пособие. — 5-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.В. Жернакова. — Х.: Одиссей, 2007. — 664 с.
18. *Чанишева Г., Болотіна Н.* Окремі теоретичні проблеми сучасного трудового права (до постановки питання) // Право України. — 1999. — № 9. — С. 13—19.
19. *Чанишева Г.І.* Колективні відносини у сфері праці: теоретико-правовий аспект: Монографія. — О.: Юрид. літ., 2001. — 328 с.
20. *Ярошенко О.М.* Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України: Монографія. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2006. — 456 с.

ТЕМА 2. Трудовий договір. Зміна умов трудового договору

План заняття

1. Поняття трудового договору. Відмінність трудового договору від цивільно-правових угод про працю.
2. Зміст трудового договору. Порядок укладення трудового договору.
3. Переведення на іншу роботу як один з видів зміни умов трудового договору.
4. Переміщення на інше робоче місце як один з видів зміни умов трудового договору.
5. Зміна істотних умов праці.

Теми для написання рефератів

1. Місце і роль трудового договору в умовах розбудови громадянського суспільства.
2. Правове значення трудової книжки у трудових правовідносинах.
3. Контракт – особлива форма трудового договору.
4. Випробування при прийнятті на роботу.

Питання для самостійного опрацювання

1. Сторони трудового договору.
2. Форма трудового договору.
3. Обмеження спільної роботи родичів на підприємстві, в установі, організації.
5. Обов'язок власника або уповноваженого ним органу проінструктувати працівника і визначити йому робоче місце.
6. Трудовий договір про сумісництво.
7. Суміщення професій і посад.
8. Трудовий договір про сезонну роботу.
9. Трудовий договір про тимчасову роботу.
10. Трудовий договір про тимчасове заступництво.
11. Трудовий договір з працівниками на тимчасове виконання обов'язків на вакантній посаді.
12. Трудовий договір про надомну роботу.

Задачі

Задача № 1

На підприємство для укладення трудового договору звернулись такі особи: підліток 15 років, який закінчив 8 класів загальноосвітньої школи; офіцер, звільнений в запас з лав збройних Сил України; домогосподарка, раніше ніде не працювала; випускник вищого навчального закладу.

Які документи повинен подати кожен з вищевказаних осіб і в яких нормативних актах вони названі? Яке значення має трудова книжка? У яких нормативних актах містяться положення про трудову книжку, які відомості до неї вносяться, де вона повинна зберігатися?

Задача № 2

При укладенні трудового договору між працівником Павленком П.А. і власником приватного підприємства «Фітнес», окрім всіх обов'язкових умов праці, також було встановлене випробування з метою перевірки відповідності працівника дорученій роботі, - строком 1,5 місяці. Через місяць власник вирішив звільнити відповідного працівника як такого, що не пройшов випробування, оскільки працівник дійсно не в повному обсязі виконував свої трудові обов'язки. У зв'язку з цим власник відмовився виплатити Павленку П.А. заробітну плату за місяць роботи. Павленко заперечував проти звільнення, оскільки наполягав на тому, що випробування встановлене строком на 1,5 місяці і власник може його звільнити тільки за сплином цього строку.

Як кваліфікувати дану ситуацію?

Задача № 3

При укладенні трудового договору з Щукіним щодо його роботи на посаді інженера-конструктора І категорії конструкторського бюро керівник організації запропонував у зазначений договір включити наступні умови:

- про режим роботи та відпочинку;
- про умови оплати праці;
- про дотримання правил внутрішнього трудового розпорядку організації ;
- про зобов'язання Щукіна протягом перших двох років роботи не використовувати щорічну або інші види відпусток (навчальну, соціальну, творчу тощо);
- зобов'язання не брати участі у страйку;
- зобов'язання не працювати за сумісництвом у іншого роботодавця .

За угодою з Щукіним трудовий договір був укладений.

Чи правомірні дії керівника організації? Який порядок укладення трудового договору , в якій формі і який його зміст ?

Задача № 4

Директор загальноосвітньої школи 6 вересня видав наказ про переміщення вчителя початкових класів Іваненка без його згоди на посаду вихователя групи продовженого дня. Ці дії директора жодним чином аргументовані не були.

У даному випадку йдеться про переведення чи переміщення? У якому випадку передбачається обов'язковість згоди працівника?

Задача № 5

Кандидат юридичних наук Плотніков на протязі 20 років працює у Міжрегіональній Академії управління персоналом. Він звернувся до керівництва академії з проханням перевести його до філіалу навчального закладу, що

знаходиться у іншому місті, мотивуючи це прагненням забезпечити належний догляд за хворою матір'ю, яка мешкає у тому місті. Плотнікову було відмовлено в переводі, посилаючись на наявність у філіалі достатньої кількості науково-педагогічних працівників подібного профілю.

Чи правомірною є відмова керівництва?

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К: Юрінком Інтер, 2006.-С. 119-158.
3. Про трудові книжки працівників: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 // Зібрання постанов КМ України. - 1993. -№ 10. - Ст. 197.
4. Інструкція про порядок ведення трудових книжок на підприємствах, в установах і організаціях: Затверджена наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58 (зі змін, і доп.).
5. Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 8 червня 2001 р. № 260 (зі змін, і доп.).
6. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 245.
7. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій: Затверджене наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 р. №43.
8. Положення про порядок укладання контрактів при прийнятті (найманні) на роботу працівників: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 170.
9. *Беркута Н.* Види трудових договорів та їх регулювання у законодавстві про працю // Право України. — 2006. — № 12. — С. 59—62.
10. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Підручник. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 860 с. — Гл. 8.
11. *Болотіна Н.Б.* Трудовий договір за законодавством України: Навч. посіб. — К.: Вид. Паливода А.В., 2002. — 124 с.
12. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Практикум. — К.: Вікар, 2002. — 147 с.
13. *Гетьманцева Н.* Новація умов трудового договору // Юридична Україна. — 2007 — № 3. — С. 64-70.
14. *Дей М.* Реалізація трудових прав працівниками-мігрантами в Україні: деякі проблеми // Право України. — 2006. — №8. — С.48—51.

15. *Реус О.* Особливості укладання трудового договору з неповнолітніми // *Право України.* - 1998. - № 9. - С. 69-71
16. *Ротань В.Г., Зуб І.В., Стичинський Б.С.* Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. — 8-ме вид., доп. і перероб. — К.: А.С.К., 2007. — 944 с.
17. *Сільченко С.О.* Строковий трудовий договір за законодавством України: поняття, види, умови укладення, зміни та припинення: Монографія. — Х.: Золоті сторінки, 2005. — 204 с.
18. *Хусточкин А.* Контракт у трудовому праві України // *Право України.* - 1995. - №5- 6. - С. 17-20
19. *Чанишева Г. І.* Значення правильного оформлення трудового договору // *Право України.* -1992. - № 7. - С. 36-38.

ТЕМА 3. Припинення трудового договору

План заняття

1. Загальні підстави припинення трудового договору.
2. Розірвання трудового договору з ініціативи працівника і третіх осіб.
3. Розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця.

Теми для написання рефератів

1. Юридичні гарантії права на працю при припиненні трудових правовідносин.
2. Теоретико-правові аспекти розірвання трудового договору з неповнолітнім працівником.

Питання для самостійного опрацювання

1. Співвідношення понять «припинення» та «розірвання» трудового договору.
2. Оформлення звільнення і проведення розрахунку.
3. Відсторонення від роботи і його відмінність від припинення трудового договору.

Задачі

Задача № 1

Відповідно до рішення міськради м. Прилуки стаціонарні відділення міської лікарні було передано іншим лікувальним закладам. Працівників лікарні було звільнено у зв'язку з переведенням до інших медичних закладів. Івженко, який працював хірургом у стаціонарному відділенні міської лікарні, від запропонованого переведення відмовився.

Яким є порядок його звільнення? Що є підставою для припинення трудового договору?

Задача № 2

Проти касира ЗАТ «Зелений змії» Кондратенко було порушено кримінальну справу за підозрою у розкраданні на роботі. У зв'язку з цим загальні збори трудового колективу ЗАТ «Зелений змії» поставило перед генеральним директором питання про її звільнення. Враховуючи думку колективу, генеральний директор видав наказ про звільнення Кондратенко у зв'язку з втратою довіри до неї.

Через два місяці кримінальну справу стосовно Кондратенко було закрито. Кондратенко звернулася до суду, вимагаючи поновлення її на колишній роботі, оплати вимушеного прогулу, а також відшкодування моральної шкоди .

Чи слід суду задовольнити вимоги Кондратенко?

Задача № 3

Бондар, який працював виконробом в управлінні спеціалізованих робіт, був звільнений у зв'язку з виявленою невідповідністю займаній посаді внаслідок недостатньої кваліфікації. Підставою для звільнення слугувала відмова Бондаря скласти іспит з будівельних норм, охорони праці, техніки безпеки, а також правил експлуатації вантажопідіймальних кранів. За це Бондарю оголосили догану, а потім звільнили. Вважаючи звільнення неправильним, Бондар звернувся до суду з позовом про поновлення на роботі і оплати вимушеного прогулу.

Як слід вирішити даний спір ?

Задача № 4

Водій вантажного автомобіля торговельної фірми «Краз» Махно був позбавлений права на керування автомобілем за грубе порушення правил дорожнього руху. На цій підставі з ним був припинений трудовий договір. Махно звернувся до суду з позовом про поновлення на роботі. У своїй заяві він вказав, що у роботодавця була можливість перевести його на іншу роботу - на посаду автослюсаря.

Яке рішення повинен винести суд?

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. -Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К: Юрінком Інтер, 2006.-С. 119-158.
3. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІ (у ред. Закону України від 21 листопада 2002 р. № 229-ІV (зі змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 2. — Ст. 10.
4. Про державну службу: Заков України від 16 грудня 1993 р. (зі змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 52. — Ст. 490.

5. Положення про порядок проведення атестації працівників керівного складу державних підприємств: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1999 р. № 1571 // Праця і зарплата. — 1999. -№ 22. - Вересень.

6. Положення про порядок проведення атестації державних службовців: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2000 р. № 1922 (зі змін. і доп.)// Праця і зарплата. — 2001. —№ 2. — Січень.

7. Про трудові книжки працівників: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 квітня 1993 року № 301 // Зібрання постанов КМ України. - 1993. - № 10. - Ст. 197.

8. Інструкція про порядок ведення трудових книжок на підприємствах, в установах і організаціях: Затверджена наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29 липня 1993 р. № 58 (зі змін, і доп.).

9. Про затвердження Форми трудового договору між працівником і фізичною особою та Порядку реєстрації трудового договору між працівником і фізичною особою: Наказ Міністерства праці та соціальної політики України від 8 червня 2001 р. № 260 (зі змін, і доп.).

10. Про роботу за сумісництвом працівників державних підприємств, установ, організацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 квітня 1993 р. № 245.

11. Положення про умови роботи за сумісництвом працівників державних підприємств, установ і організацій: Затверджене наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України від 28 червня 1993 р. №43.

12. Положення про порядок укладання контрактів при прийнятті (найманні) на роботу працівників: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 170.

13. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 р. № 9 (зі змін, і доп.) // Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001. — 800 с.

14. Збірник законів України про працю / Упоряд. Н.Б. Болотіна. — К.: Знання, 2008. — 349 с.

15. Класифікатор професій.- К.: Юрінком Інтер, 2006. – 544с.

16. Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001. — 800 с.

17. *Беркута Н.* Види трудових договорів та їх регулювання у законодавстві про працю // Право України. — 2006. — № 12. — С. 59—62.

18. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Підручник. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 860 с. — Гл. 8.

19. *Болотіна Н.Б.* Трудовий договір за законодавством України: Навч. посіб. — К.: Вид. Паливода А.В., 2002. — 124 с.

20. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Практикум. — К.: Вікар, 2002. — 147 с.

21. *Венедиктов В.С.* Організаційно-правові засади державної служби України: Наук.-практ. посіб. — Х.: Нац. ун-т внутр. справ, 2004. — 172 с.
22. *Гевлич А., Селіванов В.* Державна політика України у сфері захисту персональних даних: міжнародно-правовий аспект // *Право України.* — 2006. — № 1. — С. 9—15.
23. *Гетьманцева Н.* Новація умов трудового договору // *Юридична Україна.* — 2007 — № 3. — С. 64-70.
24. *Гончарова Г.* Конкурсне заміщення посад науково-педагогічних працівників: спірні питання // *Право. України.* — 2006. — № 4. — С. 90—93.
25. *Дей М.* Реалізація трудових прав працівниками-мігрантами в Україні: деякі проблеми // *Право України.* — 2006. — №8. — С.48—51.
26. *Іншин М.І.* Сучасний стан та напрями удосконалення службово-трудова відносин у сфері державної служби України // *Право України.* — 2006.—№ 6.
27. *Іоннікова І.* Порівняльно-правовий аналіз підстав розірвання трудового договору в зарубіжних країнах // *Судоустрій і судочинство в Україні.* — 2006. — № 3-4, — С.64— 71.
28. *Лазор В.В.* Теоретические и социальные аспекты(сущности трудового договора и порядок разрешения споров при невыполнении его условий: Монография. — Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2002. — 250 с.
29. *Пилипенко П.Д.* Підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин. — К.: Т-во "Знання", КОО, 2003. —146 с.
30. *Приходько С.* Як захищаються права працівників при трансфері підприємств у процесі їх реструктуризації // *Право України.* — 2006. — № 3. — С. 100—103.
31. *Прокопенко В.* Розмежування підстав припинення трудового договору за угодою сторін від звільнення з ініціативи працівника // *Право України.* - 1997. - № 3. - С. 30-33.
32. *Реус О.* Особливості укладання трудового договору з неповнолітніми // *Право України.* - 1998. - № 9. - С. 69-71
33. *Ротань В.Г., Зуб І.В., Стичинський Б.С.* Науково-практичний коментар до законодавства України про працю. — 8-ме вид., доп. і перероб. — К.: А.С.К., 2007. — 944 с.
34. *Сільченко С.О.* Строковий трудовий договір за законодавством України: поняття, види, умови укладення, зміни та припинення: Монографія. — Х.: Золоті сторінки, 2005. — 204 с.
35. *Таль Л.С.* Трудовой договор: Цивилистическое исследование.— М.: Статут, 2005. — 539с.
36. *Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої.* — К.: Т-во"Знання", КОО, 2001. — Гл. 7.
37. *Хусточкин А.* Контракт у трудовому праві України // *Право України.* - 1995. - №5- 6. - С. 17-20
38. *Чанишева Г. І.* Значення правильного оформлення трудового договору // *Право України.* -1992. - № 7. - С. 36-38.

Змістовий модуль 2. Особливості реалізації права людини на працю і державні гарантії його забезпечення

ТЕМА 4.Робочий час та час відпочинку. Оплата праці

План заняття

1. Поняття та види робочого часу.
2. Режим робочого часу та його види. Надурочна робота
3. Облік робочого часу.
4. Поняття та види часу відпочинку.
5. Поняття оплати праці і її правове регулювання.

Теми для написання рефератів

1. Право працівника на оплату праці та його захист.
2. Відпустки, їх види та порядок надання.

Питання для самостійного опрацювання

1. Тривалість роботи напередодні неробочих, святкових і вихідних днів.
2. Робота поза межами нормальної тривалості робочого часу.
3. Щоденний відпочинок (міжзмінна перерва).
4. Вихідні дні (щотижневий відпочинок).
5. Святкові і неробочі дні.
6. Структура і функції заробітної плати.
7. Сфери регулювання оплати праці.
8. Право працівника на оплату праці та його захист.
9. Організація оплати праці на підприємствах.
10. Нормування праці.

Задачі

Задача № 1

Макарова працює лікарем у районній стоматології м. Нікополь з 8 до 17 год. з перервою 1 год. Наказом головного лікаря її перевели до середнього медперсоналу із визначенням робочого дня з 8 до 18 год. без перерви мотивуючи це тим, що з настанням карантину збільшився потік хворих. Макарова не погодилася з таким рішенням і звернулася за консультацією до юриста.

Яка тривалість робочого часу має бути у зубних лікарів у разі їх переведення до середнього медперсоналу? Яку відповідь повинен надати юрист?

Задача № 2

Керівництво навчального закладу за згодою виборного органу первинної профспілкової організації встановило соціальним педагогам при п'ятиденному робочому тижні тривалість щоденної роботи 8 год. 30 хв., а перед вихідними – 7 год.

Чи правильно діяла адміністрація? Що потрібно розуміти під тривалістю робочого тижня?

Задача № 3

Вихователь дитячого садка Русакова відпрацювала робочу зміну, однак після її закінчення рішенням завідуючої була затримана на роботі у зв'язку з хворобою іншого вихователя і його невиходом на роботу. Русакова відмовилася залишитись на роботі та замінити колегу. Зважаючи на її відмову, завідуюча дитсадка запропонувала Русаковій написати заяву про звільнення за власним бажанням. У разі незгоди Русакової написати заяву завідуюча висловила погрозу звільнити її за іншими підставами.

Чи має право завідуюча залишити Русакову на другу зміну роботи?

Задача № 4

Працівник Колосов О.Г. 16 річного віку пропрацював на транспортному підприємстві з 01.08.11 р. до 01.07.12 р. після чого вирішив звільнитися і при цьому використати встановлену законодавством щорічну відпустку. Власник звільнив Колосова О.Г. з 02.07.12 р. і замість надання відпустки (24 календарних дні) запропонував надати грошову компенсацію за всі невикористані дні відпустки. Працівник з цим не погодився і вимагав надання саме відпустки, а не грошової компенсації.

Як вирішити дану практичну ситуацію?

Задача № 5

Шилько з серпня 2012 року обіймає посаду начальника відділу культури і туризму районної державної адміністрації міста Миргород. У січні 2017 року Шилько захистив дисертацію і одержав науковий ступінь кандидата юридичних наук. Шилько звернувся до бухгалтерії держадміністрації та запитав, чи відтепер має він право отримувати надбавку за науковий ступінь.

Як мають відповісти у бухгалтерії згідно з чинним законодавством?

Задача № 6

Робота працівника госпрозрахункового підприємства Нікіфорової у нічний час з 22 год. по 23 год. оплачувалася у звичайному розмірі. На заяву робітника про оплату праці цих годин у підвищеному розмірі адміністрацією було зазначено, що більша частина зміни не припадає на нічний час, а тому оплата такої праці буде провадитись у звичайному розмірі.

Чи правомірна відмова? Який порядок оплати роботи в нічний час?

Нормативно-правові акти і література.

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996.-№ 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. - С. 416-425.

3. Про охорону праці: Закон України від 14 жовтня 1992 р. № 2694-ХІ (у ред. Закону України від 21 листопада 2002 р. № 229-ІV (зі змін, і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 2. — Ст. 10.\

4. Про зайнятість населення: Закон України від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ (зі змін, і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 14. — Ст. 170.

5. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 504/96 (зі змін, і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 2. — Ст. 4.

6. О дежурствах на предприятиях и в учреждениях: Постановление Секретариата ВЦСПС от 2 апреля 1954 года // Справочник профработника. — М., 1983.

7. *Болотина Н.Б.* Трудове право України: Підручник. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — Гл. 22.

8. *Венедиктов В.* Регулювання ненормованого робочого часу в умовах ринкової економіки // Право України. — 1999. — №7. — С 104—106, 131.

9. *Венедиктова В. М.* Правове регулювання відхилень від нормальної тривалості робочого часу: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. — К., 1999.

10. *Венедиктова В. М.* Регулювання робочого часу в умовах ринкової економіки // Право України - 1999. - № 7. - С. 104-107.

11. *Глазырин В. В.* Рабочее время и время отдыха иностранного гражданина // Право и экономика. — 1998. — № 5. — С. 64—66.

12. *Киселев И.Л.* Сравнительное и международное трудовое право: Учеб. для вузов. — М., 1999. — Гл. 2.6. "Рабочее время". — С. 196—202.

13. *Стычинский Б.С., Зуб И.В., Ротань В.Г.* Научно-практический комментарий к законодательству о труде. — К.; Севастополь: Ин-т юрид. исследований, 2001. — Комментарий к гл. "Рабочее время". — С. 340—387.

ТЕМА 5. Дисципліна праці. Дисциплінарна відповідальність

План заняття

1. Поняття трудової дисципліни та методи її забезпечення. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку.
2. Заохочення за успіхи в роботі як метод забезпечення дисципліни праці.
3. Юридична відповідальність за порушення трудової дисципліни.
4. Поняття дисциплінарної відповідальності. Види дисциплінарних стягнень та порядок їх застосування.
5. Загальна та спеціальна дисциплінарна відповідальність

Теми для написання рефератів

1. Правила внутрішнього трудового розпорядку, порядок його прийняття на підприємстві, установі, організації.
2. Поняття та правове регулювання охорони праці.

3. Співвідношення понять «охорона праці», «техніка безпеки», «виробнича санітарія» у трудовому праві.

Питання для самостійного опрацювання

1. Трудовий розпорядок на підприємствах, в установах і організаціях та його правове регулювання.
2. Порядок застосування заохочень.
3. Види дисциплінарних стягнень та порядок їх застосування.
4. Поняття управління охороною праці.
5. Служба охорони праці на підприємстві. Комісія з питань охорони праці підприємства.
6. Навчання та перевірка знань з питань охорони праці.
7. Розслідування та облік нещасних випадків на виробництві.
8. Правовий захист і охорона праці жінок, неповнолітніх та осіб зі зниженою працездатністю.

Задачі

Задача № 1

Аби уникнути суперечки поміж працівниками щодо закінчення робочої зміни, роботодавець у Правилах внутрішнього трудового розпорядку працівників психіатричного відділення обласної психіатричної лікарні закріпив 24-годинну тривалість робочої зміни.

Чи законні такі ПВТР? Чи можна встановити таку робочу зміну за згодою працівників? У якому порядку приймаються ПВТР?

Задача № 2

У Правилах внутрішнього трудового розпорядку автомобільного заводу був включений пункт, що надає можливість звільнити працівників за одноразове, але грубе порушення працівником трудових обов'язків. До таких порушень пунктом 25 цих Правил було віднесено звільнення робітників за подачу або застосування на зборці забракованих деталей, а також деталей, не прийнятих відділом технічного контролю.

Чи законним є включення такого положення в Правила внутрішнього трудового розпорядку автомобільного заводу?

Задача № 3

Конструктор Скрипник у січні був відряджений на завод станків-автоматів для усунення недоліків у поточній лінії, яку було поставлено заводу. Скрипник до виконання своїх обов'язків поставився не сумлінно, з'являвся на завод у середині дня, тому поточна лінія була пущена із значним запізненням. Коли про це стало відомо директору заводу, де працює Скрипник, на останнього було накладено стягнення – оголошено догану.

Скрипник вважає, що стягнення на нього накладено неправильно, бо він з'являвся на заводі тоді, коли у цьому була потреба.

Як повинен бути вирішений спір?

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К: Юрінком Інтер, 2006.-С. 468-571.
3. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 року // ВВР України. - 1995. - № 17. - Ст. 121.
4. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року // ВВР України. -1993. - № 8. - Ст. 56.
5. Про державну службу: Закон України від 16 грудня 1993 року // ВВР України. -1993. - № 52. - Ст. 490.
6. Про адвокатуру: Закон України від 19 грудня 1992 року // ВВР України. - 1993. - № 9. - Ст. 62.
7. Дисциплінарний статут прокуратури України: Затверджений постановою Верховної Ради України від 6 листопада 1991 року // ВВР України. - 1992. - № 4. - Ст. 15.
8. Про відомчі заохочувальні відзнаки: Указ Президента України від 18 листопада 1996 року // Урядовий кур'єр. — 1996. — 28 листопада.
9. Примірне положення про відомчі заохочувальні відзнаки: Затверджене Указом Президента України від 13 лютого 1997 р. № 134/97 // Офіційний вісник України. -1997. -№ 9. - Ст. 22.
10. Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту: Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26 січня 1993 року №55 // Зібрання постанов КМ України. — 1993. - № 4-5. - Ст. 71.
11. Типовые правила внутреннего трудового распорядка для рабочих и служащих предприятий, учреждений, организаций: Утвержденные постановлением Госкомтруда СССР и Секретариата ВЦСПС от 20 июля 1984 года // Бюллетень Госкомтруда СССР. —1984. — №11.
12. *Болотіна Н.Б.* Трудове право України: Підручник. — 5-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2008. — 860 с. — Гл. 12,13.
13. *Бородін І.* Дисциплінарна відповідальність та дисциплінарне провадження // Право України. — 2006. — № 12. — С.93—97.
14. *Венедиктов В. С.* Теоретические проблемы юридической ответственности в трудовом праве. —Х.: Консум, 1995. —136 с.
15. *Кожушко С.* Трудова дисципліна у системі елементів трудових правовідносин // Право України. — 2005. — № 9. — С.89—92.
16. *Панасюк О.* Про "внутрішній трудовий розпорядок" як категорію трудового права // Право України, т- 2005. — № 4.—С. 100—103.
17. *Скобелкин В. Н.* Дисциплинарная и материальная ответственность рабочих и служащих. — Воронеж, 1990. — 223 с.
18. *Сыроватская Л. А.* Ответственность за нарушение трудового законодательства. — М.: Юрид. лит., 1990. — 176 с.
19. *Стависский П. Р.* Дополнительные меры воздействия в трудовом праве // Советское государство и право. — 1985. — № 5. — С. 68-73.

20. Угрюмова Г. Дисципліна праці: розвиток та удосконалення інституту // Право України. — 2006. — № 1. - С. 40—43.

21. Угрюмова Г. Загальна характеристика дисциплінарної відповідальності і дисциплінарного проступку за українським трудовим правом // Право України.— 2005. — № 5. — С. 78— 81

22. Хуторян Н.М. Поняття юридичної відповідальності в загальній теорії прав // Держава і право: Зб. наук. праць. — Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. — Вип. 11. — С.340—357.

ТЕМА 6. Матеріальна відповідальність сторін трудового договору

План заняття

1. Загальні положення щодо матеріальної відповідальності працівника.
2. Обмежена та повна матеріальна відповідальність працівників.
3. Матеріальна відповідальність роботодавця при порушенні права на працю та за шкоду, завдану майну працівника.
4. Відшкодування моральної шкоди.

Теми для написання рефератів

1. Поняття, загальна характеристика, підстави та умови матеріальної відповідальності сторін трудового договору.
2. Вина як умова матеріальної відповідальності роботодавця.

Питання для самостійного опрацювання

1. Відмінність матеріальної відповідальності у трудовому праві від цивільно-правової.
2. Колективна (бригадна) матеріальна відповідальність працівників.
3. Визначення розміру шкоди, заподіяної працівником.
4. Порядок відшкодування шкоди, завданої працівникові.

Задачі

Задача № 1

Приватне підприємство «Тет-а-Тет» уклало договори про повну матеріальну відповідальність з групою працівників (11 осіб). Однак у зв'язку зі зміною власника підприємство змінило назву на «Відродження». Чи потрібно у зв'язку з цим переукладати договори про повну матеріальну відповідальність?

Задача № 2

Бухгалтер Демченко провела зайві нарахування працівникові грошової компенсації за невикористані Ветуховим щорічні відпустки. Це стало відомим через 2 роки. Ветухов відмовився повернути переплачені кошти. Директор підприємства запропонував бухгалтеру Демченко повернути підприємству всю суму за власним бажанням.

Чи повинна Демченко повернути всю суму, якщо вона є більшою за її оклад? Який порядок стягнення, якщо виплачена сума є меншою за середню заробітну плату бухгалтера?

Задача № 3

Несторов працював товарознавцем на ВАТ «Діамант». Цей працівник безпосередньо займався обслуговуванням матеріальних цінностей. Роботодавець зажадав від працівника укладення письмового договору про повну матеріальну відповідальність. Несторов відмовився від укладення такого договору, аргументувавши, що він ще не досяг 18-річного віку.

Чи дійсно в даній ситуації письмовий договір про повну матеріальну відповідальність не повинен укладатися?

Задача № 4

Інженер Шахов, який працював на Моторному заводі, щодня протягом двох років приїжджав на роботу на особистому автомобілі. Машину він залишав на площі біля прохідної організації. 10 жовтня по закінченні роботи він виявив свій автомобіль у пошкодженому стані (зняті колеса, двигун, магнітола). Він пред'явив позов про відшкодування матеріальної та моральної шкоди до Моторного заводу.

Вирішіть спір по суті.

Задача № 5

Федорченко працював покрівельником. 20 березня під час роботи на даху складу він впав вниз, але приземлився благополучно, піднявся і знову продовжив роботу. Після спливу двох місяців відчув біль у хребті і звернувся в поліклініку. У нього було виявлено серйозне пошкодження. Після обстеження йому була встановлена II група інвалідності від загального захворювання. Федорченко, не погоджуючись з таким рішенням, наполягав на встановленні інвалідності від трудового каліцтва. З цією метою він звернувся до роботодавця з проханням про видачу акту про нещасний випадок на виробництві та з вимогою відшкодувати 7 тис. грн. (на лікування та за моральні страждання), але отримав відмову.

Як вирішити дану ситуацію?

Задача № 6

Йовенко, директор приватного підприємства «Рукавичка», повертаючись додому з роботи, зустрів дружину Щотова - одного зі своїх підлеглих працівників. Розмова виявилась не надто приємною: жінка з обуренням звернулася до роботодавця свого чоловіка, вимагаючи не залучати так часто його до надурочних робіт та робіт у нічний час, а також у вихідні дні. Натомість Йовенко, довго не думаючи, відповів Щотовій нецензурними словами та штовхнув її, після чого та впала. Через тиждень після такого ганебного вчинку працівник Щотов звернувся до Йовенка з вимогою компенсувати йому 5 тис. грн. за моральні страждання, які він переніс, хвилюючись увесь цей час за здоров'я вагітної дружини. Однак Йовенко не погодився з такими вимогами найманого працівника.

Як вирішити дану ситуацію?

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К: Юрінком Інтер, 2006.-С. 468-571.
3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV (зі змін, і доп.) // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 46-47. — Ст. 403.
4. Про визначення розміру збитків, завданих підприємству, установі, організації розкраданням, знищенням (псуванням), недостачею або втратою дорогоцінних металів, дорогоцінного каміння та валютних цінностей: Закон України від 6 червня 1995 року // ВВР України. - 1995. - № 22. - Ст. 173.
5. Порядок визначення розміру збитків від розкрадання, нестачі, знищення (псування) матеріальних цінностей: Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 року №116// Зібрання постанов КМ України. - 1996. - № 6. - Ст. 192.
6. Про затвердження Переліку робіт, при виконанні яких може запроваджуватися колективна (бригадна) матеріальна відповідальність, умови її застосування і Типового договору про колективну (бригадну) матеріальну відповідальність: Наказ Міністерства праці України від 12 травня 1996 року №43 // Людина і праця: Інформаційний бюлетень Міністерства праці України. — 1997. — № 1.
7. О порядке заключения письменных договоров о полной материальной ответственности рабочих и служащих за необеспечение сохранности ценностей, переданных им для хранения или для других целей: Постановление Совета Министров СССР от 3 октября 1977 г. № 889 // СП СССР. —1977. — № 26.— Ст.167.
8. Об утверждении перечня должностей и работ, замещаемых или выполняемых работниками, с которыми предприятием, учреждением, организацией могут заключаться письменные договоры о полной материальной ответственности за необеспечение сохранности ценностей, переданных им для хранения, обработки, продажи (отпуска), перевозки или применения в процессе производства, а также типового договора о полной индивидуальной материальной ответственности: Постановление Государственного Комитета Совета Министров СССР по труду и социальным вопросам и Секретариата Всесоюзного Центрального Совета Профессиональных Союзов от 28 декабря 1977 г. № 447/24 // Бюллетень Государственного комитета Совета Министров СССР по труду и социальным вопросам. — 1978. — № 4.
9. Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками:

Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1992 року № 14 // Право України. - 1993. - № 5-6.

10. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 року № 9 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. — К., 1995. — С. 373.

11. *Багірова І.* Застосування законодавства щодо відшкодування моральної шкоди // Право України. — 2006. — № 5. — С. 89—91.

12. *Григор'єва Л.* Моральна (немайнова) шкода в нормах законодавства України // Праця і зарплата. — 2001. — № 40. — Жовтень. — С. 6—8.

13. *Кузніченко О.В.* Матеріальна відповідальність працівників органів внутрішніх справ: Монографія. — Х., 2002. — 104 с.

14. *Сергеев В.И.* Материальная ответственность подотчетного лица: практические рекомендации // Право и экономика. — 1998. — № 3. - С. 68-73.

15. *Ставиский П. Р.* Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. — Киев-Одесса: Вища школа, 1982. — 184с.

16. *Ставиский П.Р.* Материальная ответственность предприятия в трудовых отношениях. — Киев-Одесса: Вища школа, 1987. —196 с.

17. *Ставиский П.Р., Чанышева Г.И.* Материальная ответственность предприятия и должностных лиц за нарушение обязанности выдачи работнику документов о труде и заработной плате // Правоведение. - 1987. - № 4. - С. 51.

18. *Сыроватская Л. А.* Ответственность за нарушение трудового законодательства. — М.: Юрид. лит., 1990. —176 с.

19. *Хуторян Н. М.* Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: Монографія. — К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — 2002. — 264с.

20. *Хуторян Н.* Вдосконалення регулювання матеріальної відповідальності працівника перед наймачем // Право України. — 1993. - № 5-6. - С. 29-32.

21. *Хуторян Н.* Матеріальна відповідальність власника перед працівником //Право України. - 2000. - № 3. - С. 106-109.

22. *Хуторян Н.М.* Проблеми правового регулювання матеріальної відповідальності працівника в новому Трудовому кодексі України // Праця і зарплата. — 2003. — № 29. — Серпень. — С. 6—7.

23. *Хуторян Н.М.* Реформування трудового законодавства про матеріальну відповідальність // Держава і право. Зб. наук. праць. — Юридичні і політичні науки. — 2006. — Вип. 34. — С. 318—322.

24. *Яковлев В.В.* Договірна матеріальна відповідальність працівників за трудовим правом: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. — Х., 2003. — 20 с.

25. *Чернадчук В.* Право на відшкодування моральної шкоди: деякі аспекти // Право України. — 1993. — № 3. — С. 21—23.

26. *Чернадчук В.Д.* Відшкодування моральної шкоди при порушенні трудових прав: Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — Д., 2001. — 19 с.

ТЕМА 7. Індивідуальні та колективні трудові спори, порядок їх вирішення

План заняття

1. Поняття трудових спорів.
2. Порядок вирішення індивідуальних трудових спорів.
3. Комісія з трудових спорів: поняття, склад, повноваження.
4. Розгляд трудових спорів у судовому порядку.
5. Порядок вирішення колективних трудових спорів.
6. Поняття та повноваження примирної комісії, трудового арбітражу та незалежного посередника у вирішенні трудових спорів.

Теми для написання рефератів

1. Проблеми самозахисту у трудовому праві.
2. Конституційне право на страйк працівників для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.
3. Зарубіжний досвід вирішення індивідуальних трудових спорів.
4. Зарубіжний досвід вирішення колективних трудових спорів.

Питання для самостійного опрацювання

1. Строки звернення в комісію по трудових спорах і порядок розгляду трудових спорів в цих комісіях.
2. Причини виникнення індивідуальних трудових спорів.
3. Комісії по трудових спорах.
4. Виконання рішень комісії по трудових спорах і їх оскарження.
5. Колективне трудове право, його становлення та розвиток в Україні.
6. Право на страйк та його реалізація.
7. Національна служба посередництва і примирення та її взаємодія із сторонами колективного трудового спору.

Задачі

Задача № 1

Громадянин Іконов звернувся через 10 днів після звільнення його з роботи до суду з позовом до заводу про поновлення його на роботі на цьому ж заводі, оскільки підставою припинення трудового договору була ініціатива власника підприємства через прогул цього працівника. Іконов наголошував, що в нього є довідка від медичної установи, що саме в цей день він хворів і не зміг з'явитися на роботі. Суд відмовив у розгляді позову, мотивуючи тим, що такий спір повинен вирішуватися у них на місцевому рівні в комісії по трудовим спорам. Чи правомірне рішення суду?

Задача № 2

Марченко звернувся до суду і пред'явив позов до організації про поновлення на роботі, оскільки вважав своє звільнення неправомірним. Він пояснив, що 5 вересня 2012 року подав письмову заяву про звільнення за

власним бажанням, але вже 10 вересня звернувся знову з письмовою заявою та повідомив, що відкликає свою заяву про звільнення. Однак йому відмовили, пославшись на те, що 9 вересня вже був виданий наказ про його звільнення згідно ст. 38 КЗпП України.

Яке рішення прийме суд?

Задача № 3

Вантажники АТ "Фокус" зажадали від керівництва підвищити їм заробітну плату на 40%. Свої вимоги робітники виклали у письмовому вигляді, вказавши, що у разі відмови вони через два тижні оголошують страйк. Роботодавець відхилив вимоги бригади вантажників, і останні, оголосивши страйк, не вийшли на роботу. Роботодавець звільнив всіх членів бригади за прогул.

Чи законні дії роботодавця?

Нормативно-правові акти і література

1. Конституція України // ВВР України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами / Укладачі: В. С. Ковальський, Л. П. Ляшко. — К.: ЮрінкомІнтер, 2006.-С. 468-571.
3. Про практику застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 року № 9 // Юридичний вісник України. — 1996. - № 48.
4. Про практику розгляду судами трудових спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 1992 року № 9 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах. — К., 1995. — С. 373.
5. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України. 1965-1985. - К., 1995. - С. 31.
6. Про практику застосування судами законодавства про оплату праці: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 грудня 1999 р. № 13 // Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001. — 800 с.
7. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6 (зі змін, і доп.) // Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001.— 800с.
8. Про судову практику в справах про відшкодування шкоди, заподіяної підприємствам, установам, організаціям їх працівниками: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 29 грудня 1992 р. № 14 (зі змін, і доп.) // Кодекс законів про працю України з постатейно-систематизованими матеріалами / За ред. В.М. Вакуленка. — К.: Істина, 2001. — 800с.
9. Давиденко Г. Зміни порядку розгляду індивідуальних трудових спорів // Право України. — 1992. — № 9. — С. 12—15.

10. Давиденко Г. І. Розгляд судами спорів, пов'язаних з укладенням, зміною і припиненням трудового договору // Вісник Верховного Суду України. - 1997. - № 3. - С. 35-36.

11. Куренной А. М., Миронов В. И. Практический комментарий законодательству о трудовых спорах. — М.: Дело, 1997. — 384 с.

12. Лазор В.В. Поняття трудових спорів, конфліктів та їх позовний і непозовний характер // Право України. — 2002. — № 7. — С. 90-95.

13. Ставцева А. И. Трудовые споры по отдельным категориям судебных дел // Право и экономика. — 1998. — № 6. — С. 93—102.

14. Трудові спори: Законодавство, коментар, судова практика /Упорядники: В. А. Скоробагатько, М. І. Федешин. — К.: Істина, 2000. - 432 с.

15. Чанишева Г. І., Фадєєнко А. Ф. Розгляд судами справ у спорах, що виникають з трудових правовідносин (окремі питання) //Право України. - 1998. - № 8. - С. 58-63.

16. Юшко А. Розгляд судами спорів, викликаних реорганізацією підприємства // Право України. — 1998. — № 9. — С. 18—22.

17. Ярошенко К. Б. Споры о возмещении вреда, причиненного жизни и здоровью отдельных категорий работников // Право и экономика. -1998. - № 4. - С. 73-78.

3. РОЗПОДІЛ БАЛІВ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ СТУДЕНТІВ

Поточний контроль за модулями

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів
Змістовий модуль 1. Загальні положення про трудове право та трудовий договір		
Семінарське заняття № 1.	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Реферат (ессе)**	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Семінарське заняття № 2	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Реферат (ессе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Семінарське заняття № 3.	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Реферат (ессе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5

	Вирішення практичного завдання	0-6
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Змістовий модуль 2. Особливості реалізації права людини на працю і державні гарантії його забезпечення		
Семінарське заняття № 4	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Реферат (есе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення практичного завдання	0-6
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Семінарське заняття № 5	Відповідь на семінарському занятті*	0-6
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Реферат (есе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення практичного завдання	0-6
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Семінарське заняття № 6	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Реферат (есе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення практичного завдання	0-6
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Семінарське заняття № 7	Відповідь на семінарському заняття*	0-6
	Вирішення тестових завдань	0-3
	Реферат (есе) **	1-5
	Доповнення	1-3,5
	Вирішення практичного завдання	0-6
	Присутність на семінарському занятті	0,7
Контрольна робота		0-10
Підсумкова оцінка поточного контролю за семестр		0-60

Примітка!!! *Критерії оцінювання усної відповіді студента на семінарському занятті:

6 б. – вичерпна і глибока відповідь на питання семінарського заняття. Студент виявив всебічне, систематичне й глибоке знання матеріалу, глибоко дослідив рекомендовану планом літературу з теми, опрацював питання, які винесено на самостійне опрацювання. Доповідає активно й упевнено, не прив'язаний до конспекту. Відповідь вирізняється багатством і точністю використаних термінів. Матеріал викладається послідовно й логічно. У розумінні та викладі навчального матеріалу студент виявляє науковий підхід і творчі здібності. Після завершення доповіді відповідає на всі питання викладача та одногрупників. (При цьому викладач має право поставити до трьох коротких питань за темою заняття загалом, а не лише з питання, яке висвітлював студент).

5-4 б. – студент виявляє достатньо повне знання матеріалу, не припускається у відповіді суттєвих неточностей, засвоїв основну літературу, рекомендовану викладачем у плані семінарського заняття. Дає відповіді на запитання викладача та одногрупників. Часто звертається до конспекту.

3-2 б. – студент виявляє знання матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і роботи за спеціальністю. Доповідач прикутий до конспекту, припускається помилок. Матеріал частково розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання з помилками, однак спроможний зі сторонньою допомогою виправити їх.

1 б. – студент відповідає, читаючи з конспекту (ксерокопії), без допомоги якого у матеріалом володіє не достатньо, допускає принципові помилки. Матеріал не розкриває проблему. Відповідає на поставлені запитання тільки зі сторонньою допомогою.

0,5 б. – студент розкриває питання поверхово чи фрагментарно. На запитання викладачів та студентів відповісти не може.

0 б. – відповіді немає або вона абсолютно не розкриває сутності питання.

**** Критерії оцінювання реферату (есе):**

5 б. – виконані всі вимоги до написання й захисту реферату, зокрема визначено актуальність теми, здійснено аналіз різних точок зору на проблему, тема розкрита в повному обсязі, викладено власну позицію, сформульовані висновки, дотримано вимоги до зовнішнього оформлення, дані відповіді на додатково поставлені питання в межах тематики реферату.

4 б. – виконані всі формальні вимоги до написання реферату, в тому числі витриманий обсяг, дотримані вимоги до зовнішнього оформлення. Проблема позначена, але не достатньо обґрунтована її актуальність, зроблено поверхневий аналіз точок зору на проблему, викладено власну позицію, сформульовані висновки, тема розкрита в повному обсязі, дані відповіді на додатково поставлені питання в межах тематики реферату.

3 б. - основні вимоги оформлення та захисту до реферату дотримані, але при цьому допущені деякі помилки, зокрема, необґрунтовано актуальність дослідження, наявні певні неточності у викладенні матеріалу, нечіткі висновки.

2 б. - основні вимоги до реферату і його захисту дотримані, однак, при цьому мають місце деякі недоліки, зокрема, є неточності у викладенні матеріалу, відсутня логічна послідовність у судженнях, не витримано обсяг реферату, є недоліки в оформленні, відповіді на додатково поставлені питання дано не в повному обсязі.

1 б. - мають місце істотні відступи від загальних вимог до написання рефератів, зокрема, тема розкрита частково, виявляється істотне нерозуміння досліджуваної проблеми, допущені помилки при оформленні реферату.

Важливо!!!

Максимальна кількість балів, яку студент може заробити на одному семінарському занятті становить – **7 б.**

Впродовж семестру кожен студент може написати не більше трьох рефератів (есе).